

3. A munkahelyteremtés új útja a Dél-Dunántúlon A Sorsfordító – sorsformáló munkaerő-piaci program

KABAI GERGELY

Bevezetés

A rendszerváltás óta eltelt időszakban a társadalom gazdasági és szociális állapotában nagy változások következtek be. Úgy tűnik, hosszú időre eldől, hogy mely területek szakadnak le az átlagtól, és mely vidékek gazdasága képes tartósan fejlődni. A Dél-Dunántúl régió jelentős kiterjedésű területei is több szempontból a hátrányos helyzetűek közé tartoznak. Ennek egyik legfőbb tünete, hogy a kistelepüléseken élők közül sokan tartósan munkanélküliek.

A tartós munkanélküliség problémájának orvoslására indította el a Dél-dunántúli Regionális Munkaügyi Központ (DDRMK) 2009 márciusában a *Sorsfordító – sorsformáló* elnevezésű munkaerő-piaci programját (röviden: *Sorsfordító*). A program kezdetben csak Tolna megye 6 településén működött, mára már Somogy és Baranya megyére is kiterjed, összesen több mint 30 települést érintve. A részt vevő több mint 200, korábban tartós munkanélküli a program „*sorsfordító*” törekvései jegyében a zöldség- és gyümölcsstermesztésben kapott önkormányzatoknál, szövetkezeteknél és magángazdálkodóknál munkát, azt megelőzően pedig oktatást. A program „*sorsformáló*” részeként gyakornoki álláslehetőségek jöttek létre, amelyek révén felsőfokú agrárvégzettségű pályakezdők jutottak bértámogatottan munkalehetőséghez.

A *Sorsfordító – sorsformáló* program a komplex munkaerő-piaci programok közé tartozik. Eredményeinek forrása, hogy hosszú távon tervez (közel két évig vagy tovább nyújt lehetőséget minden munkavállalónak), és ezt kiegészítve, egyaránt biztosít gyakorlati munkahelyet (bértámogatottan), oktatást és személyi mentorálást az álláskeresők számára.

E tanulmány célja, hogy a munkahelyteremtő program eddigi eredményeit bemutassa, kiemelje példaértékű elemeit, és feltárja a működésével kapcsolatos problémákat.

Kutatásunk során többféle módszert alkalmaztunk. Interjúkat készítettünk a programot koordináló illetékes regionális munkaügyi intézmény, valamint a projektet működtető és szervező Diófa Konzorcium munkatársaival: *Bencsicsné Tóth Krisztinával* (Tamási Munkaügyi Kirendeltség), *Mojzer Judittal* (Agrokonzult Kft., Diófa Konzorcium) és *Molnár Józseffel* (Szekszárdi Növény Zrt., Diófa Konzorcium). A személyes beszélgetések során igyekeztünk feltárni a program működésének problémáit, valamint a jövőbeli lehetőségeket, terveket. A dokumentumelemzés eszközének alkalmazásával a *Sorsfordító – sorsformáló* program alapadatait igyekeztünk megismerni, valamint rávilágítani a gyakorlati eredményeire. Főként a világhálón rendelkezésre álló dokumentumokat használtuk fel. Korlátozottan alkalmaztuk a sajtóelemzés módszerét is, a programról megjelent hírek főként a megítéléséről szolgáltak információkkal.

A Sorsfordító – sorsformáló program előzményei

A *Sorsfordító – sorsformáló* munkaerő-piaci program hivatalosan 2009 márciusában kezdődött, de a szervezőmunka már sokkal korábban megindult. A megkérdezettek között egyetértés van abban, hogy a program megszületésénél egyértelműen a résztvevők sokéves személyes kapcsolatainak voltak döntő szerepeik. Közöttük több évre visszamenőleg már számos beszélgetés, közös tervezés zajlott egy új, egyedi, a Dél-Dunántúl foglalkoztatási problémáira megoldást kínáló munkaerő-piaci program kialakításáról. Végül ezekhez az ötletekhez sikerült megnyerni a DDRMK vezetőjét, Brebán Valériát is, aki a kezdetektől fogva támogatta a programot, és a program mellé állította a munkaügyben tevékenykedő érintett kollégáit is, akik kezdetben kételkedtek a kezdeményezés sikerességében. Így minden elvi akadály elhárulhatott a program beindítása előtt.

A *Sorsfordító* program kialakítása során két előképről szükséges szólni, amelyek az egész projekt számára meghatározók lettek. Mint ahogy e kötet első két fejezetében arról részletesen írtunk, a Tolna megyei Belecskán és Kisvejkén már több mint tíz éve foglalkoznak sikeresen gyümölcsstermesztéssel, igaz, más-más módon. Belecskán a gyümölcsstermesztést – alapvetően szociális foglalkoztatási programként – az önkormányzat működteti. Belecska példája bizonyította a *Sorsfordító* program számára, hogy alacsonyán képzett, tartós munkanélküliek védett körülmények között történő foglalkoztatása a gyümölcsstermesztésben jól működhet, és érdemes lenne ebbe szélesebb körben is belevágni. Kisvejke térségében számos egyéni termelő gazdálkodik; létrehozott értékesítési szövetkezetük révén komoly piaci részesedést értek el, és jelentős profitot tudnak realizálni. Kisvejke példája leginkább azt igazolta, hogy a régióban érdemes – és megfelelő hozzáértés mellett eredményes is lehet – gyümölccsel foglalkozni. A *Sorsfordító* program első szakasza éppen ezért ezeknek a településeknek a környékén indult meg, ahol az elképzelések működtethetőségét kisebb kockázattal lehetett a gyakorlatban vizsgálni.

2008 második felére sikerült kialakítani a *Sorsfordító* program alapjait. A kitalálói egy olyan munkaerő-piaci és foglalkoztatási programot kívántak megalkotni, amely a korábbi kezdeményezéseknél fenntarthatóbb, a helyi kihívásokra ad választ, és a lokális erőforrásokat használja fel. Komplexitása révén hatékonyabban segíti a tartós munkanélküliek reintegrációját. Ezek figyelembevételével a *Sorsfordító* egy olyan munkaerő-piaci programmá vált, amely egységesen nyújt képzést, képzési támogatást, munkabér-támogatást és folyamatos személyiségi-életviteli mentorálást is. Az eddig elért eredményei, amint a későbbiekben látni fogjuk, ebben a hangsúlyozott komplexitásban ragadhatók meg.

Tanulmányunkban nem áll szándékunkban arra választ keresni, hogy a Dél-Dunántúl régió egyes vidékei milyen történelmi hatások következtében kezdtek elszegényedni. Viszont feltétlenül szükséges itt bemutatni a régió jelenlegi gazdasági-szociális állapotát a főbb statisztikai adatok tükrében. Ebből kiderül, hogy a régió, összehasonlítva a Dunántúl többi részével, a leghátrányosabb helyzetben van, és mutatói nem egy szempont szerint rosszabbak az országos átlagnál.

2009 során a Dél-Dunántúlon az éves átlagos munkanélküliségi ráta 11,0 százalék volt (Baranya 11,6; Somogy 11,4; Tolna 9,4), ez a Dunántúlon a legmagasabb érték (dunántúli

átlag 9,5 százalék), de az országos átlagot jelentő 10 százalékot is meghaladja (KSH Statad 6.2.1.7.). 2009 decemberében a régióban 13 615 álláskeresőt tartottak nyilván (KSH Statad 6.2.1.8.).

2008-ban az egy főre jutó bruttó hazai termék a Dunántúl déli részén 1807 ezer forint volt (az országos átlag 68,3 százaléka), amellyel a régiók rangsorában a Dél-Dunántúl a 4. helyen állt. Megyei bontásban a területen meglévő gazdasági problémák még jobban szembevetűnk. Az egy főre jutó bruttó hazai termék alapján 2008-ban a megyék rangsorában Somogy a 16., Tolna a 13. és Baranya a 10. helyen állt (KSH Statad 6.3.1.2.). Mindezek a mutatók is alátámasztják a program beindításának létjogosultságát.

A program működése és résztvevői

A *Sorsfordító* program hosszú távú célja az, hogy a munkaerőpiacról kiszorult potenciális kistélepülési munkavállalók munkahelyhez jussanak, és visszakerüljenek az elsődleges munkaerőpiacra. A program keretében képzésük révén hozzájutnak a szükséges ismeretekhez, és megfelelő gyakorlatot szereznek ahhoz, hogy a mezőgazdaságból és a termények feldolgozásából képesek legyenek biztosítani megélhetésüket, vagy jelentős kiegészítő jövedelemre telessenek szert.

A program elvi működése egyszerű. A tartós munkanélküliek növénytermesztéshez kapcsolódó ezerórás képzésen esnek át. Ezt követően egy- vagy kétéves időszakra önkormányzati szervezésben vagy termelőknél gyakorlati munkahelyet biztosítanak számukra, amelyhez a program (programszakaszonként és a gyakorlati hely függvényében eltérő mértékű, de többnyire 100 százalékos) bértámogatást nyújt. A résztvevők személyiségét is folyamatosan fejlesztik, hogy a munkához való megfelelő hozzáállásuk is kialakulhasson. A cél, hogy a program végeztével minél nagyobb számban boldogulhassanak az elsődleges munkaerőpiacon, vagy hosszú távon is a gyakorlati helyükön maradjanak.

Az önkormányzatok számára a program célja az, hogy – legalább részben – önfenntartó települések jöjjenek létre, ahol olyan termékeket tudnak előállítani, amelyeket saját konyhájukon vagy szociális célból is fel tudnak használni, de a felesleg eladásából akár bevételük is származhat.

A programhoz csatlakozó mezőgazdasági termelők számára lehetőség van arra, hogy egyéves időtartamra bértámogatottan képzett munkaerőhöz jussanak, és ez alatt az idő alatt tehermentesítsék vagy fejleszthessék gazdaságukat.

A kezdeményezés *sorsformáló* elemének célja, hogy nyolc fő 30 év alatti kvalifikált, agrárvégzettségű pályakezdő számára nyújtson három évre gyakorlati helyet, ezzel elindítva őket a pályájukon.

A *Sorsfordító* program megalkotása során újdonságként jelent meg, hogy a projektet nemcsak a hivatalos munkaügyi intézményrendszer üzemelteti-szervezi, hanem egy külön erre a célra alakult szerveződés: 2009 elején a Diófa Konzorcium nyerte el a DDRMK pályázatán a *Sorsfordító* program megszervezésének és későbbi működtetésének feladatát.

3.1. TÁBLÁZAT ■ A *Sorsfordító* programban részt vevő települések és a bevont munkavállalók kezdeti száma

Sorszám	Település	Résztvevők száma* (fő)	Megjegyzés
1. szakasz (2009. tavasz–2010. ősz)			
1.	Udvari	5	Tamási kistérség, önkormányzati és vállalkozói foglalkoztatás
2.	Szakadát	3	Tamási kistérség, önkormányzati foglalkoztatás
3.	Belecska	12	Tamási kistérség, önkormányzati foglalkoztatás (egy elhalálozás miatt a létszám később 11-re csökkent)
4.	Kisvejlke	9	
5.	Závod	5	Bonyhádi kistérség, mezőgazdasági termelői foglalkoztatás (Kisvejlke térségében a létszám később néhány fővel növekedett)
6.	Lengyel	6	
2. szakasz (2010. január–2011. ősz)			
7.	Nemesdéd	20	Marcali kistérség
8.	Gyulaj	10	
9.	Döbrököz	10	Dombóvári kistérség, önkormányzati foglalkoztatás
10.	Gerényes	11	
11.	Alsómocsolád	9	Sásdi kistérség
3. szakasz (2010. április–2012. év eleje)			
12.	Hegyszentmárton	20	
13.	Csányoszró	10	
14.	Drávasztára	4	Sellyei kistérség
15.	Sellye	6	
16.	Somogyjád	8	
17.	Osztopán	2	
18.	Juta	2	Kaposvári kistérség
19.	Alsóbogát	2	
20.	Edde	1	
21.	Nagybajom	6	
22.	Szenyér	6	Csurgói, Kaposvári és Marcali kistérség
23.	Berzence	8	
24.	Fadd	20	Tolnai kistérség
25.	Regöly	3	
26.	Kisszékelly	4	
27.	Kalaznó	3	
28.	Nagykónyi	5	Tamási kistérség
29.	Udvari	7	
30.	Szárzsd	3	
31.	Varsád	3	
32.	Kocsola	3	
33.	Szakcs	3	Dombóvári kistérség
Összesen		229	

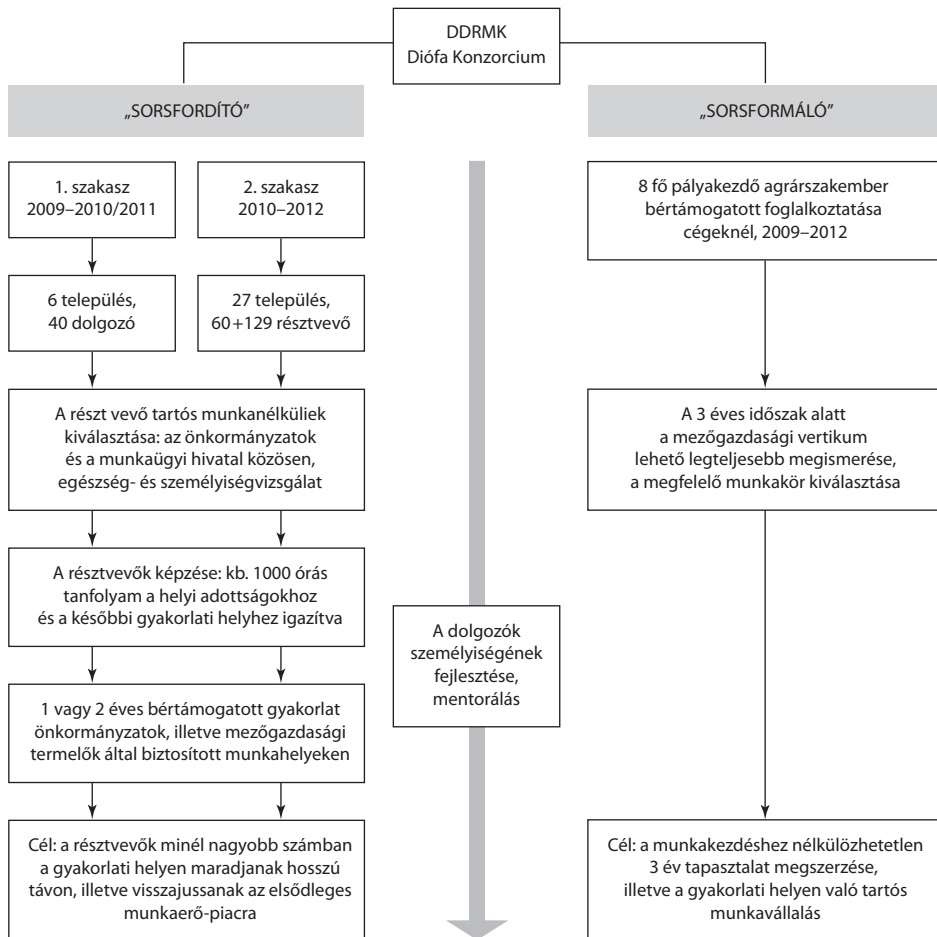
*A kezdeti vagy a tervezett létszámot tüntettük fel.

Forrás: A *Sorsfordító* – *sorsformáló* regionális munkaerő-piaci program pályázati dokumentációja és módosításai alapján.

A Diófa Konzorciumot eleinte a következő szervezetek alkották:

- a székszárdi Agrokonzult Oktatási Pályázatkészítő és Tanácsadó Kft. végzi a konzorcium és a program vezetését;
- a székszárdi FVM Dunántúli Agrárszakképző Központ, Csapó Dániel Középiskola, Mezőgazdasági Szakképző Iskola és Kollégium a konzorciumon belül az oktatás-képzés szervezési feladatait látja el;
- Udvari és Závod községek önkormányzatainak a feladata a kistérségi (Tamási, illetve Bonyhád) gyakorlati képzőhelyek felkutatása és azok koordinálása;
- a Dél-dunántúli Regionális Forrásközpont Kht. koordinálási és monitoringfeladatokat lát el a konzorciumban (*Programterv [2010a]*).

3.1. ÁBRA ■ A Sorsfordító program elvi felépítése

A konzorcium a későbbiek során bővült. 2009 tavaszán csatlakozott Fadd Nagyközség Önkormányzata, illetve 6. tagként a Gyógynövénykutató Intézet Kft. is. Fadd önkormányzata gyakorlati helyeket biztosít, a kutatóintézet gyógynövény-szaktanácsadóval és -felvásárlással segíti a programot (*Programterv [2010a]*). Jelenleg ezek a szervezetek végzik a *Sorsfordító – sorsformáló* program működtetését-koordinálását, a konzorcium bővítése nincs napirenden.

Az elindított program legfontosabb célkitűzése az volt, hogy minden egyes eleme a helyi adottságokhoz és lehetőségekhez igazodjon. Ennek figyelembevételével a programban részt vevő szinte minden településen helyben történt az oktatás, hogy a dolgozóknak ne kelljen utazniuk. Ennél is fontosabb, hogy a kialakított termelés teljesen a helyi adottságokhoz igazodik. Ott, ahol a gyümölcsstermesztésnek vannak nagyobb lehetőségei, ott a képzés is ilyen irányt vett, ahol a zöldségstermesztésre van igény, ott annak megfelelően alakították ki a rendszert. (De természetesen nemcsak a zöldség, gyümölcs, hanem a gyógynövények, haszonállatok is szóba jöhetnek.) A helyi adottságok figyelembevétele a *Sorsfordító* hatékonyságának nélkülözhetetlen alappillére, így a program nemcsak támogatást nyújt, hanem helyben termel értéket.

Már több esetben utaltunk arra, hogy a *Sorsfordító* program egyik legnagyobb előnye nagymértékű rugalmassága. Ez minden szinten megjelenik: oktatás, pénzügyek, mentorálás és a szervezeti rendszer tekintetében is. Ennek a rendszernek a megvalósíthatósága nagyban

A Sorsfordító program kisszékelyi terménybörzéje, 2010. szeptember

köszönhető annak, hogy a DDRMK is támogatja azt az elvet, hogy a program mindig az egyedi igényekhez igazodjon, és ne a szigorúan vett papírformához (természetesen a törvényesség és a programterv maximális figyelembevételével).

E rugalmasságból következik az is, hogy a program irányítása, szervezése sokkal munkaigényesebb, mint más munkaerő-piaci kezdeményezéseké. Az egyedi adottságokhoz igazodó rendszer fenntartása rengeteg egyeztetést, tárgyalást és figyelmet igényel, ami az irányító szervezetet folyamatos kihívások elé állítja.

Rugalmasságából eredően a *Sorsfordító* program eleinte még nem volt kiforrott, teljesen szilárd elképzelésekkel rendelkező kezdeményezés. A program működtetői menet közben is tanulnak, a korábbi struktúra több kudarcot is magában hordozott, ezért változtatni kellett rajta. A menet közben épülő rendszer így szinte folyamatosan fejlődik, a program javul, végleges formáját majd csak lezárultakor fogja elérni. Ez a program megkívánja, hogy a szervezők, koordinátorok állandó kapcsolatban álljanak és párbeszédet folytassanak, ami lehetővé teszi az új és új ötletek beépítését is. Számos probléma merült fel a projekt eddigi menete során, amelyek közül néhányat érdemes számba venni, mert a rájuk adott megoldások mindegyike beépült a rendszerbe.

A program kezdetekor nagyon hamar kiderült, hogy a kistelepüléseken élő tartósan munkanélküliek rendkívül zárkózott személyiségek, képzésük és a velük való bánásmód egyedi módszereket igényel. Ez kezdetben nagyon sok nehézséget okozott. Ennek érdekében a résztvevőkkel mentorok is foglalkoznak, akik igyekeznek a személyiségüket is „karbantartani”, valamint szükség esetén az egész életvitelüket koordinálni. (A mentorálásról még lesz szó bővebben.)

A részt vevő munkavállalók zárkózottságával összefüggésben a képzést is folyamatosan fejleszteni kellett. Egyrészt bebizonyosodott, hogy esetükben csak a helyben történő oktatás igazán eredményes. Ezenkívül kiderült, hogy szinte teljes mértékben gyakorlatorientált képzést kell számukra nyújtani. A speciális hozzáállást igénylő bánásmód miatt a programban részt vevő oktatók továbbképzésére is sor került menet közben, annak érdekében, hogy kezelni tudják a felmerülő nehézségeket.

Olyan megoldásra váró problémák is felmerültek a program első időszakában, amelyekkel senki sem számolt. Ezek közül ki kell emelnünk, hogy több településen is konfliktus alakult ki a közcélú foglalkoztatottak, az *Út a munkához* programban részt vevők és a *Sorsfordító* által támogatottak között. Ennek hátterében az állt, hogy a közcélú foglalkoztatottak bizonyos szintű irigységgel viszonyultak a *Sorsfordító* programban részt vevőkhöz, mivel ez utóbbiak számára közel két évre biztosított a munkalehetőség. Ez főként ott okozott problémákat, ahol a „sorsfordítósoknak” is időnként település-fenntartási munkákat kellett végezniük, vagy ahol közcélúak is részt vesznek a kialakított önkormányzati termelésben. A munkakörök egyértelmű szétválasztásával végül sikerült a problémákat áthidalni.

A többi támogatási rendszerhez képest meghatározó a *Sorsfordító* programban, hogy az álláskeresők számára hosszú távra, csaknem két évre biztosít megélhetési lehetőséget. Ez a két év a tapasztalatok szerint elegendő a dolgozók egy részének reintegrációjához, hogy adott esetben vissza tudjanak kerülni az elsődleges munkaerőpiacra. Ez természetesen azal is szorosan összefügg, hogy a program irányítói eleve igyekeztek a megfelelő hozzáál-

lású személyeket kiválasztani. A programba bekerülők kiválasztása felvétellel kezdődik. Először az illetékes munkaügyi hivatal az önkormányzattal karöltve kiválasztja, hogy kik jöhetnek szóba az adott településen a program kapcsán; közülük várják a jelentkezőket. A csatlakozni vágyók ezt követően felvételiznek. Megvizsgálják egészségi alkalmasságukat (tartós betegek, alkoholfüggők nem kerülhetnek be), pszichikai-szellemi állapotukat, motiváltságukat és szociális körülményeiket. A programba mindig az adott településen legalkalmasabbakat választják be.

A résztvevők először egy nyolc- kilenc hónapos képzésen esnek át, ami lehetőség szerint helyben zajlik, vagy rosszabb esetben egy közeli településen. A 200 óra elméleti és 800 óra gyakorlati oktatásból álló időszak – a program egészéhez hasonlóan – rendkívül rugalmas. A képzés minden esetben igazodik a helyi adottságokhoz: a tanfolyam résztvevői olyan ismeretanyagot kapnak, amilyen munkát a későbbi gyakorlati idejük során végezni fognak. Például ahol nagyrészt a gyümölcsstermesztésben fognak dolgozni, ott a képzésük is nagyrészt erre a témára irányul. Az oktatók minden esetben (a lehetőségek szerint) az adott település környezetében dolgoznak, így rendelkeznek a megfelelő helyismerettel, nagyobb bizalmat tudnak kialakítani a résztvevőkben. Az oktatás igazodik az időjáráshoz is, jó idő esetén a gyakorlati képzés zajlik, rossz idő esetén az elméletre kerül sor. Az ismeretanyag átadása során nem törekednek a mélyebb összefüggések feltárására. A cél az, hogy a dolgozó el tudjon végezni egy feladatot, de azt már nem feltétlenül kell tudnia, hogy azt miért így kell megoldani. A gyakorlati helyeket az önkormányzatok, illetve helyi vállalkozók biztosítják. Nagy előnyt jelent, hogy a képzés gyakorlati része sokszor a későbbi munkahelyen zajlik. A képzési időszak minden esetben bizottság előtti vizsgával zárul.

Az oktatást követően a gyakorlati helyükre kerülnek a munkavállalók, ahol többnyire egyéves időtartamban van lehetőségük dolgozni. A munkahelyeket vagy az önkormányzatok, vagy mezőgazdasági vállalkozások, termelők biztosítják. A foglalkoztatottak minden esetben minimálbérnek megfelelő összeget kapnak, és elméletileg napi nyolc órát dolgoznak. A képzési időszakhoz hasonlóan a munkavégzés idején is folyamatosan nyomon követik a résztvevők személyiségének és hozzáállásának változásait.

Az önkormányzati és a magánszférában történő foglalkoztatás esetén is nagy gondot jelent, hogy az őszi–téli időszakban nehezen tudnak a résztvevők számára a végzettségüknek megfelelő munkát adni. Az önkormányzatok esetében ezt település-fenntartási feladatok ellátásával igyekeznek áthidalni. A termelők esetében nehezebb a helyzet. Ott általában télen szabadságra küldik a dolgozókat, és a tavasztól ősziig terjedő időszakban ledolgoztatják a fennmaradt időt. Ez ott okoz feszültséget, ahol a dolgozónak nem a legmegfelelőbb a hozzáállása, és nyáron nem hajlandó többet dolgozni napi nyolc óránál.

Az egy- vagy kétéves gyakorlati időszakot követően a résztvevő kikerül a programból. Mint ahogy már említettük, a program célja, hogy lehetőség szerint minél többen hosszú távon is maradhassanak a gyakorlati munkahelyükön. Ez egy termelő esetében akkor lehetséges, ha a dolgozó egész évben megfelelő munkát végzett, és bértámogatás nélkül is lehetősége van a további foglalkoztatására. Az önkormányzatok esetében fenntartható programok létrehozása a cél, természetesen itt is a jól dolgozók további alkalmazására van

további lehetőség. A résztvevők számára a harmadik lehetőség az, hogy immár megfelelő képzettséggel és szakmai tapasztalattal rendelkezve, önálló munkakeresésbe kezdenek.

A program eredményei és a dolgozók elégedettsége nagymértékben múlik a már említett mentorálási tevékenységen. Általános tapasztalat szerint a munkavállalók sikeressége 80 százalékban a személyiségükön múlik, ami a *Sorsfordító* program során is megmutatkozott. Ennek kapcsán a résztvevők mentális helyzetének fejlesztése érdekében a programba nagyon hamar bevették a dolgozók személyiségének és életvitelének mentorálását, ami végigköveti két éves pályájukat. A képzett mentorok már a felvételi során is közreműködnek, igyekeznek a legmegfelelőbb hozzáállású személyeket kiválasztani. A későbbiek során a kijelölt mentorok mindenkivel személyesen (akár telefonon is) foglalkoznak, rendszeresen vagy igény szerint felkeresik a résztvevőket. Teljesen az egyén élethelyzetének megfelelően kezelnek mindenkit. Nemcsak a programmal kapcsolatos hozzáállásukat igyekeznek fejleszteni, hanem a teljes életvitelükben is igyekeznek segíteni; ha szükséges, befizetik például a villanyszámlát a dolgozó helyett, ha az éppen nem ér rá, vagy elmulasztaná azt, és így adósságot halmozna fel. A visszajelzések és az eddigi tapasztalatok szerint a mentorálás nagyon hatékonyan működik, a bezárkózott személyiségeket megfelelő hozzáállású dolgozókká képes átformálni.

A program eddigi eredményei, megítélése és pénzügyi vonzatai

A program eddigi eredményei alapján legfontosabb előnyének azt tarthatjuk, hogy támogatás révén a dolgozók értéket teremtenek. Ez két szempontból is fontos: egyrészt a befektetett összeg akár profitot is eredményezhet, másrészt a dolgozók a munkájukat hasznosnak érezhetik, önértékelésük ezáltal is javulhat.

A program *sorsfordító* részének teljes megítélése természetesen csak lezárultakor lesz lehetséges. A siker mértéke főként abban lesz mérhető, hogy a résztvevők hány százalékát fogják a gyakorlati helyükön tovább foglalkoztatni a bértámogatás lejárta után. Ez az arány a jelenlegi szakaszban még nem megítélhető, de már egy-két visszajelzés is érkezett. A program legelső szakaszában részt vevő, Kisvejte környéki településeken 2010 novemberében jár le a támogatási időszak. A térségben összesen 20 munkavállaló vett részt a programban, a helyi visszajelzések szerint körülbelül 50 százalékuknak lesz lehetősége, hogy továbbra is a gyakorlati helyükön dolgozzanak, immár bértámogatás nélkül. Az 50 százalékos arány a program egésze szempontjából óriási siker lenne.

A továbbfoglalkoztatás kapcsán olyan nem várt jelenségekkel is számolniuk kell a szervezőknek, hogy a termelők közül többen gyakorlatilag nem ismerik a legális foglalkoztatást, mert korábban sokszor csak feketemunkásként alkalmaztak dolgozókat. Így a program során a termelők ez irányú felvilágosítására is sort kell keríteni.

A legtöbb helyen, ahol önkormányzati keretek között kezdődött el a gazdálkodás, törekednek arra, hogy az elért eredményeket hosszú távon is fenn tudják tartani, és minél több dolgozó számára tudjanak munkát biztosítani. E törekvések közül élen jár a Tamási kistérség. Itt a *Sorsfordító*ban részt vevő személyek vezetésével (önkormányzati vezetők,

magánszemélyek) szociális szövetkezetet alakítottak, konkrét piacok megszerzését tűzték ki célul, és így immár profitorientált alapon kívánják folytatni a gazdálkodást.

A munkavállalók nagy része elégedett a programmal. 2010 őszén került sor a program második szakaszában csatlakozott 57 fő munkavállaló elégedettségének vizsgálatára. A válaszadók 70 százaléka szociális helyzetének javulásáról számolt be, ami a rendszeres havi jövedelemnek köszönhető. 86 százalékuk újra belépne a programba, és a megkérdezett 57 fő közül 52 igényelné a továbbfoglalkoztatást is. (Érdekes, hogy 4 fő bizonytalan ebben a kérdésben, mivel ők korábban feketemunkásként sokkal nagyobb havi jövedelmet tudtak elérni.) A válaszadók jelentős része (46 fő) 80 százalékban vagy annál nagyobb mértékben elégedett a programmal. Sokat elmond a mentorálási tevékenységről is, hogy a saját hozzáállását egy dolgozó sem ítélte 3-as érdemjegynél rosszabbra (*Anonim elégedettségi ...* [2010]). Ezeknek az eredményeknek a fényében a dolgozók szempontjából a programot eredményesnek tarthatjuk.

A *Sorsfordító* programot működtető Diófa Konzorcium nemcsak a dolgozókat, hanem az egész programot folyamatosan vizsgálja, minden elemére kiterjedően. Ez a rendszeres mérés biztosítja, hogy bármely probléma esetén azonnal lépni lehessen, ne keletkezzen helyrehozhatatlan kár.

A már említettekkel párhuzamosan olyan nem várt eredményeket is hozott a program, amelyek még inkább növelik értékét. Ezek közül a legfontosabb, hogy a dolgozók között valódi közösségek alakultak ki, amelyek már a munkán kívül is összekötik az embereket. Ennek az amúgy is számos problémával küszködő kistelepülések életében is nagy jelentősége van. Ehhez kapcsolódik az is, hogy a program keretében már 25 különböző rendezvényt (bemutatót, előadást stb.) szerveztek. Az egyik alkalommal (Terménybörze, Kisszékelly, 2010. szeptember) már szinte maguk a dolgozók kezdeményezték a találkozót abból a célból, hogy megismerhessék, más falvakban kik dolgoznak a programban, és hogy ott mit termelnek. Ez is bizonyítja, hogy a program mekkora fejlődést hozott a dolgozók életében: nagy közösséggé tekintenek magukra.

Az eddig ismertetett eredményeknél nem kevésbé sikeres a program gyakornoki része is. Ennek keretei között a hazai mezőgazdaságban egykor oly népszerű gyakornoki rendszert kívánták feléleszteni a szervezők, és ezzel a mezőgazdasági cégek számára is példát szeretnének mutatni. Nyolc agrárvégzettségű kezdő munkavállaló számára biztosít lehetőséget a program, hogy három évig bértámogatottan dolgozhatnak. A program már most 100 százalékban sikeresnek mondható, mindegyikük megtalálta az alkatának megfelelő munkakört, és már egyértelmű, hogy kivétel nélkül hosszú távon is a gyakornoki helyükön kívánnak maradni. (Főként szekszárdi székhelyű mezőgazdasági cégekhez kerültek.) Az eltelt két év is elegendő volt számukra, hogy beletanuljanak a munkájukba, és hatékonyan dolgozzanak.

A már többször említett komplexitásánál fogva a *Sorsfordító* program nagyobb költségekkel jár, mint más programok. Eredményei azonban már most megmutatták, hogy a beruházás sokkal hatékonyabb, eredményei várhatóan sokkal tartósabbak. A program három éve körülbelül 660 millió forintba került, az összegből a legnagyobb költséget a bértámogatások és a képzések teszik ki. Mint már említettük, a vállalkozóknak, önkormányzatoknak jut-

tatott bértámogatás területileg és időben is változó. Nagyrészt mindenhol 100 százalékos, de a program harmadik szakaszában csatlakozottaknak már csak 50 százalékos támogatást nyújt (*Programterv [2010b]*). A képzési támogatás minden esetben 100 százalékos, és a mindenkori minimálbérnek megfelelő. A programot a Munkaerő-piaci Alap decentralizált foglalkoztatási alaprészből és TÁMOP-támogatási forrásokból finanszírozzák.

A 2010. évi kalkulációk szerint egy fő körülbelül nyolc-kilenc hónapos képzése maximum 500 ezer forintba kerül. Ezen időszak során a résztvevők képzési támogatásban részesülnek, amelynek összege 2010-ben körülbelül havi bruttó 93 ezer forint (a kilenc hónap során 837 ezer forint). A dolgozók legnagyobb részének foglalkoztatása önkormányzati keretek között zajlik, ami 100 százalékos bérköltség-támogatást von maga után. 2010-ben ez az összeg 96 ezer forint volt (12 hónapos foglalkoztatás esetén 1 millió 152 ezer forint) (*Programterv [2010b]*). Az egyéb költségeket (például utazási támogatás) nem számítva, 2010. évi értékeket figyelembe véve, egy résztvevőre vetítve a program átlagosan körülbelül 2 millió 489 ezer forintba kerül. A teljes összeg tekintetében az egy főre vetített költség bruttó 3 millió forint felett van. Ha azonban úgy számolunk, hogy ezeknek az embereknek rendelkezésre állási támogatást, szociális segítyt vagy ellátást kellett volna nyújtani program nélkül is, akkor ez legalább 150 millió forinttal csökkenti a program valós bekerülési költségét. Ráadásul a program egyes elemeiben (képzések szervezése és megtartása, mentorálás, menedzsment stb.) jelentkező költségtételek egy része adó formájában visszakérül a költségvetésbe, így összességében már egy átlagos költségigényű komplex programmal állunk szemben, amelynek nettó munkahely-teremtési ráfordítása minden bizonnyal nem kiemelkedő, bár – mint ahogy arra a tanulmány későbbi részében utalni fogunk – e kérdés megnyugtató tisztázása további vizsgálatokat igényelne.

A program gyakorlatilag a közelmúltig jelentős országos visszhang nélkül működött. Sem a foglalkoztatáspolitikai színterén, sem a sajtó részéről nagy érdeklődés nem volt iránta. 2010 őszén mindez megváltozott, aminek a legfőbb jele, hogy kiemelkedő mennyiségű sajtóanyag jelent meg róla. Ez a fokozott figyelem a program szervezőinek igyekezetén túl valószínűleg annak köszönhető, hogy a több mint másfél éves eddigi munka eredményei most kezdenek igazán látványossá válni.

Ezen túlmenően a program feltételezhetően azért is kap egyre fokozottabb figyelmet, mivel rugalmassága és főként hatékonysága révén nagyon jól illeszkedik az állam új vidékpolitikájához, amely a helyi kezdeményezéseket helyezi előtérbe.

Ennek tudatában (is) a programot működtetői szeretnék modellértékűvé tenni. A kidolgozás során két szempontot igyekeznek maximálisan figyelembe venni: egyrészt olyan működtethető programot alkotni, amely a versenyszférával nem kerül konfliktushelyzetbe, másrészt azt, hogy a közösségfejlesztés még nagyobb hangsúlyt kapjon a modellben, mert a sikerek nagyban ettől függenek.

A modell kidolgozását a program 2012. januári lezárását követően lehet befejezni, amikor már minden eredmény és tapasztalat rendelkezésre áll. A *Sorsfordító* program működtetői ezt a modellt a tervek szerint nem a szűk szakmai közönségnek szóló tanulmánynak szánják, figyelemfelkeltő és egyszerűen értelmezhető formában fogják elkészíteni. Ennek érdekében filmet készítenek: szinte a kezdetektől egy forgatócsoport kíséri végig a *Sorsfor-*

dító program minden fontosabb eseményét, majd a felvett anyagokból egy 20-25 perces kisfilm készül, amit egy rövid színes kiadvány mellékleteként kívánnak terjeszteni. Ezzel a kistéleplések vezetőinek az érdeklődését szeretnék felkelteni, és ellátni őket az alapvető információkkal.

Végezetül, a sikerek bemutatását követően érintőlegesen a kudarcokról is szólni kell. Egyes településeken nem sikerült a beindított programot továbbvinni, és nem kezdődött meg a termelés. A kudarc oka általában a települések vezetőinek nem megfelelő hozzáállása volt, akik a közhasznú foglalkoztatottakkal megegyező formában képzelték el a „sorsfordítók” alkalmazását is.

Jelenleg még nyitott kérdés, hogy a projekt a lezárulását követően miként fog tovább folytatódni. A program bővítésére lenne igény: több dél-dunántúli kistéleplés jelezte már csatlakozási szándékát. Legalább ugyanolyan fontosságú kérdés a folytatás szempontjából a közigazgatási átalakítás is. Miként lehet majd továbbvinni a programot, ha esetleg megszűnnek a régiós munkaügyi kirendeltségek? A részt vevő települések nagy hányada mindenestre készül a támogatási időszak lejártát követő időszakra, és az eddig elért eredményeket igyekeznek olyanná változtatni, hogy a rendszer önfenntartóvá váljon. Ugyanakkor felmerült több szinten is az az igény, hogy a program lehetőség szerint továbbra is támogassa az eddig foglalkoztatottakat, ha nem is 50-100 százalékos mértékben. Valószínűleg csökkentett támogatás mellett is jelentősen nőne a továbbfoglalkoztatási ráta.

A Sorsfordító és más munkaerő-piaci programok összehasonlítása

A megyei szintű (később régiós) munkaügyi intézményeknek 2000 óta van törvény adta lehetőségük arra, hogy saját kezdeményezésben aktív eszközöket (például képzés, bértámogatás stb.) használó munkaerő-piaci programokat indítsanak el. A programok megvalósításában a munkaügyi központok meglehetősen nagy mozgástérrel rendelkeznek, így az elmúlt években megvalósult kezdeményezések is rendkívül sokszínűek voltak.

A komplex munkaerő-piaci programokról ez idáig egyetlen átfogó jellegű vizsgálat zajlott, amelyet a MTA Közgazdaságtudományi Intézete végzett 2007-ben (*Fazekas és munkatársai* [2007]). A kutatás keretében külön vizsgálatot folytattak a *Sorsfordító* programhoz hasonló, helyben kezdeményezett munkaerő-piaci programokról is (*Simkó* [2007]). A kutatási eredményeket bemutató tanulmányok lehetővé teszik, hogy a *Sorsfordító* – *sorsformáló* programot összehasonlítsuk más hasonló kezdeményezésekkel, és megállapítsuk azokat a jellegzetességeit, amelyek esetleg egyedivé teszik, de az összehasonlítás révén az egész program hatékonysága is jobban vizsgálható.

A munkaerő-piaci programok általános jellegzetességeit a következőkben foglalhatjuk össze. A programok lebonyolítása során fontos szerepe van a munkaügyi központ és a külső közreműködő szervezetek közötti folyamatos együttműködésnek. A munkaerő-piaci programok általában hosszabb (maximum hároméves) időtartamúak, és a személyi szükségleteket, adottságokat is figyelembe véve, több munkaerő-piaci szolgáltatás és aktív eszköz-támogatás kombinációjára épülnek. Összetettségük miatt a fajlagos ráfordítások is

magasak, de a kombinált támogatási formák alkalmazásával a kitűzött célok megvalósulása is fokozottan érvényesülhet (Simkó [2007]).

A különböző munkaerő-piaci programok összehasonlítását nehezzé teszi, hogy csoportokba történő egyértelmű besorolásuk meglehetősen problematikus. Ennek áthidalására a *sorsformáló* programrész vizsgálata során átvesszük a már említett tanulmányban használt kategóriákat, és megpróbáljuk besorolni azokba. Mivel teljesen más alapokon nyugszik a program *sorsfordító*, illetve *sorsformáló* része, így ezeket külön-külön kell elemezni, de lehetőségünk van a program egészének más programokkal való összevetésére is. Az összehasonlítás alapjául a Magyarországon 2000–2006 között megvalósult 149 munkaerő-piaci program szolgál.

A 2000–2006 között megvalósult komplex munkaerő-piaci programok 6–36 hónap időtartamban működtek, átlagosan körülbelül 24 hónapos futamidővel. A *Sorsfordító* program *sorsfordító* része azáltal, hogy három évig tart, a hosszú távú kezdeményezések közé tartozik. A programok célkitűzéseinek különbségei nem teszik egyértelműen lehetővé a bevontak számának összehasonlítását, az ebből eredő eltéréseket a térbeli szerveződés (városi, megyei, régiós programok) különbségei még inkább fokozzák. A vizsgált 149 program esetén az átlaglétszám 180 fő volt, ami megközelítően megfelel a *sorsfordító* programrész lét számának is.

A kutatásban vizsgált programok egy bevont személyre jutó átlagos tényleges költsége 453 ezer forint volt. Mint láttuk, a *Sorsfordító* program ennél drágább, minden költséget figyelembe véve, fejenként több mint hárommillió forinttal számolhatunk (amely a program összetettségéből ered). Ez az egy főre jutó összeg csak a kiscsoportos, intenzív mentori programok költségeivel állítható párhuzamba, amelyek szintén fejenként 2-3 millió forintos költséggel működtek. A komplex programok nettó ráfordításairól (vagyis ha levonjuk a költségvetésükből azokat az összegeket, amelyeket az érintett álláskeresőkre program nélkül is rá kellett volna fordítani, illetve azokat, amelyek valamilyen formában visszakerülnek az országos büdzsébe) nincsenek statisztikáink, így csak egy részletes értékelés tudná megnyugtatóan tisztázni, hogy a *Sorsfordító* program ténylegesen mennyibe kerül az országnak, teljes társadalmi költsége hogyan is alakul.

A program *sorsformáló* részét a pályakezdő diplomásoknak szóló programokkal hasonlíthatjuk össze. Ezek a programok átlagosan 2,5–3 éves időtartamban működtek, 20-30 fő körüli létszámmal. Fő célkitűzésük általában a fiatalok helyben tartása volt, illetve több esetben átképzésükkel kívántak nekik munkát adni. A *sorsformáló* programrész a maga nemében, a mezőgazdasági gyakornoki álláshelyek biztosításával egyedülálló. Heves megyében 2000–2002 között zajlott egy hasonló program. Ott 12 fiatal agrárszakember mezőgazdasági vállalkozások fejlesztésében kapott munkát, a kitűzött cél a program lezárulta utáni önfoglalkoztatásuk elérése volt. Mind a 12 fő tartósan el tudott helyezkedni.

A program *sorsfordító* részének összehasonlításánál sokkal nehezebb helyzetben vagyunk, mivel az többféle programmal is párhuzamba állítható. Egyaránt tarthatjuk alacsony iskolai végzettségűeknek szóló, negyven év felettieket megcélzó vagy akár hátrányos helyzetűek reintegrációját szolgáló programnak is. Mivel ezekben a kategóriákba számtalan program tartozik (a felsorolt célcsoportok kapcsán jelölték ki leggyakrabban a komplex munkaerő-piaci programok tematikáját), így alapadataik összevetése a *Sorsfordítóéval* nem

szolgálja értelmezhető eredménnyel. A programok célkitűzéseit vizsgálva megállapítható, hogy a *Sorsfordító* program annyiban újszerű, hogy a mezőgazdaságban kínál tartós munkalehetőséget, ami semelyik más programban nem jelenik meg. Kertészeti kötődésű képzés és későbbi továbbfoglalkoztatás több programban is megjelent (például Bácsalmás, Jánoshalma 2003–2006), de ezek a programok kisebb volumenűek voltak, és az információk alapján nem a termelésre helyezték a hangsúlyt.

A munkaerő-piaci programok közül nagyon sok képzésen és/vagy bértámogatáson alapszik, de a mentorálás, személyiségfejlesztés is nagyon sok esetben megjelenik. Ebben az összehasonlításban a *Sorsfordító* program közel sem egyedülálló. Annyiban mégis kiemelendő az általunk vizsgált kezdeményezés, hogy a mentorálás más programokhoz képest sokkal hatékonyabban működik. Az idézett kutatás eredményeiből kiderül, hogy több programon belül elvileg nagy hangsúlyt kellett volna kapniuk a legkülönbélebb tanácsadási szolgáltatásoknak és a személyiség- vagy készségfejlesztő tréningeknek, ezek azonban sok esetben szűk időtartamban és nem elégséges mértékben valósultak meg. A munkaügyi központok a szolgáltatásokat zömében a saját munkatársaik közreműködésével biztosították, ami – elsősorban a menedzsment túlzott leterheltsége miatt – feltételezhetően rontotta a programok hatékonyságát. Ennek ellenére viszonylag kevesen és kismértékben éltek a kívülről történő szolgáltatásvásárlás, valamint a szintén a túlterhelt belső kapacitások kiváltását jelentő feladatok kiszervezésének lehetőségével (*Simkó [2007]*). Abban is kiemelkedő a *Sorsfordító* program, hogy teljes időtartama alatt nyújt hatékony mentorálást.

A *Sorsfordító* – *sorsformáló* programról megállapíthatjuk: abban egyértelműen egyedülálló, hogy mindkét része teljesen a mezőgazdasághoz kötődik, ott kíván tartósan munkalehetőséget biztosítani a résztvevőknek. Jól működő mentori tevékenysége szintén megkülönbözteti sok más programtól. Komplexitása nem példa nélküli, hasonló programok is hatékonyan működtek korábban. Lényeges jellemző, hogy a *Sorsfordító* program a többi kezdeményezéshez képest nagyon költséges, ami összetettségére vezethető vissza.

Összegzés

1. Tolna megye két kistérségében az egykori sikeres mezőgazdasági múlthoz kapcsolódóan 2009 tavaszán indult el a Dél-dunántúli Regionális Munkaügyi Kirendeltség által finanszírozott *Sorsfordító* – *sorsformáló* elnevezésű munkaerő-piaci program. Lényege, hogy a tartós munkanélküliek nyolc hónapos egyedi képzésben vesznek részt, majd egy- vagy kétéves időtartamra gazdálkodást folytató önkormányzatoknál vagy vállalkozóknál bértámogatottan kapnak munkát. A Dél-Dunántúl három megyéjében, közel 40 településen már több mint 200 dolgozó vesz részt a programban.
2. A *Sorsfordító* – *sorsformáló* program más munkaerő-piaci támogatásoknál sokkal összetettebb, ennek eredményeként sikerei is feltételezhetően fenntarthatóbbak lesznek. A program egyszerre nyújt képzést, képzési támogatást, munkahelyet, bértámogatást és életviteli mentorálást. Mindezek megvalósítása költséges, de a befektetés hozama sokkal nagyobb, mint más programok esetében.

3. A folyamatos mentori tevékenység a program nagy újdonsága, amely lehetővé teszi, hogy a bezárkózott személyiségű tartós munkanélküliek szemlélete megváltozzon, ezáltal sokkal hatékonyabban lehet őket visszavezetni a munkapiacra.
4. A programban részt vevő önkormányzatoknak lehetőségük van, hogy önálló termelésbe kezdjenek, és azonkívül, hogy munkát adnak lakosaiknak, jelentős összeget is megtakaríthatnak. Ennek nagyon szép példáját mutatja a tolnai Gyulaj falu esete vagy akár az élen járó Tamási kistérség.
5. A *Sorsfordító* programnak nagyon sok olyan hozama is lett, amelyek mind növelik értékét. A programban részt vevő munkavállalók között valódi, jól működő közösségek alakultak ki, amelyek már a munkán kívül is összetartják az embereket. A résztvevők nagy részének ténylegesen fejlődött a személyisége, ami nagymértékben javította egész életvitelüket és későbbi munkaerő-piaci esélyeiket.
6. A program gyakornoki helyeket támogató része nem kevésbé sikeres. A nyolc fő, agrárszférában lehetőséget nyelő pályakezdő szakember bevált a munkahelyén, a hároméves támogatási időszak után is a munkahelyükön maradtak.
7. A *Sorsfordító* program 2012-ben ér véget, így a teljes megítélése még nem lehetséges. A remények szerint számos dolgozónak sikerül a gyakorlati helyén hosszú távon is megmaradnia, ami biztosíthatja megélhetésüket. Előremutató, hogy az önkormányzatok egy része már konkrét terveket alakít ki arról, hogy miként tudja a támogatási időszakon túl is fenntartani az eredményeit. Ennek fényében valószínűleg bízhatnak a sikerek hosszú távú megtartásában.

HIVATKOZÁSOK

- ANONIM ELÉGEDETTSÉGI ... [2010]: Anonim elégedettségi vizsgálat eredményei – *Sorsfordító* program, II. szakasz. EG-VÉD Egészségügyi Szolgáltató Bt., Szekszárd.
- FAZEKAS KÁROLY ÉS MUNKATÁRSAI [2007]: Az aktív munkaerő-piaci eszközök hatékonyságvizsgálata. MTA KTI, Budapest.
- PROGRAMTERV [2009]: Pályázati dokumentáció a *Sorsfordító* – *sorsformáló* regionális munkaerő-piaci program kidolgozásának és megvalósításának támogatására. Programterv. DDRMK, Pécs.
- PROGRAMTERV [2010a]: *Sorsfordító* – *sorsformáló* regionális munkaerő-piaci program. Programterv, 2. sz. módosítás. DDRMK, Pécs, március.
- PROGRAMTERV [2010b]: *Sorsfordító* – *sorsformáló* regionális munkaerő-piaci program. Programterv, 3. sz. módosítás. DDRMK, Pécs, április.
- SIMKÓ JÁNOS [2007]: Összefoglaló értékelés a munkaügyi központok által 2000–2006 között saját kezdeményezésre indított munkaerő-piaci programokról, Miskolc. Készült az MTA-KTI megbízásából, munkaanyag.
- A *Sorsfordító* – *sorsformáló* regionális munkaerő-piaci program pályázati dokumentációja és módosításai. <http://www.ddrmk.hu/?id=20&subid=0&parent=2>